

ІДЕЯ ПРОБУДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ЗАКАРПАТЦІВ У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ В. ГРЕНДЖІ-ДОНСЬКОГО ТА П. СКУНЦЯ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 28.

УДК 821.161.2 – 1.09 «В. Гренджа-Донський. П. Скунець»

Шетеля В. Ідея пробудження національної свідомості закарпатців у поетичній творчості В. Гренджі-Донського та П. Скунця; 13 стор.; кількість бібліографічних джерел – 12; мова – українська.

Анотація: У статті досліджено твори Василя Гренджі-Донського та Петра Скунця, у яких звучить ідея пробудження національної свідомості закарпатців.

Ключові слова: денаціоналізація, національна свідомість, генетична спорідненість, національне відродження, поезія.

Т. Салига у передмові до першої книги зібрання творів П. Скунця, виданої у 2007 році, наголошує на близькості світоглядних позицій поетів двох різних і водночас у чомусь спільних епох – Гренджі-Донського та Петра Скунця [10, с. 37]. Ця генетична спорідненість проявляється перш за все у характерній для поезії обох митців ідеї національної самосвідомості. Як В. Гренджа-Донський, так і П. Скунець, твердо стоячи на засадах українства, своїми віршами апелювали до свідомості українського народу. Художнє вираження авторської думки заслуговує на увагу, оскільки не було предметом окремого дослідження.

Ім'я Василя Гренджі-Донського нерозривно зв'язане з періодом відродження національної свідомості закарпатських українців та з періодом зародження й становлення новітньої української літератури в краї. Поет, усвідомлюючи національну належність закарпатського люду і себе самого до українського народу, зробив справою всього свого життя проповідання ідеї єдності українства, втілюючи її пером поета, журналіста, публіциста, драматурга, редактора, прозаїка і критика.

В. Пачовський у передньому слові до першої збірки В. Гренджі-Донського зазначає, що перша збірка «Квіти з тернєм» (1923) вирости з крові і з болю, на скалі родились, в терню розцвітали їх корони. Вони говорять красно і щиро, що чує серце народу [7, с. 325–326].

А. Волошин у передмові до другої збірки писав, що «Золотими ключами» поет відкриває замки нашої слави, палати наших почувань, відкриває тайни нашої народної свідомості [3, с. 326–327]. «Кожна його пісня, – продовжує далі автор передмови, – говорить до нас словом любови до рідної землі, гордістю за свій народ, до якого хоче повернути й тих, що від нього відпали, заохочувати своїх для кращої майбутності. [3, с. 327].

В. Гой, говорячи про пробудження з довгого сну української нації, як Андромеди у міфі про Персея, поряд із І. Котляревським, М. Шашкевичем та О. Ю. Федьковичем згадує і В. Гренджу-Донського, називаючи його Персеєм-пробудником Срібної Землі – Карпатської України [4, с. 95]. В. Гой зазначає також, що Гренджа-Донський – це письменник, який не замикається в рамки «письменницької касти». Його твори в першу чергу

національно-виховні, тенденційні [4, с. 96]. Він пізнав душу народу, того народу, що в його крові плила ще згадка про легендарного Довбуша [4, с. 96].

Автор передмови до I тому дванадцятитомного видання творів В. Гренджі-Донського Б. Романенчук зазначає, що всі критики й дослідники одногослосно погоджуються з тим, що В. Гренджа-Донський був для Закарпатської України тим, ким для Наддніпрянщини був І. Котляревський, для Галичини Шашкевич з двома іншими членами Руської трійці, а для Буковини О. Ю. Федькович, тобто був для Закарпатської України Котляревським-Шашкевичем-Федьковичем разом і одночасно, бо виконав таку саму роль, як усі три згадані батьки народу разом [8, с. XI].

На думку дослідника, В. Гренджа-Донський був справжнім батьком нової, української за змістом і формою, літератури народною мовою і батьком національного відродження українського Закарпаття, яке ще за його юності було придавлене важким ярмом мадярської окупації [8, с. XI]. В. Гренджа-Донський був тим, хто став на позицію, що Закарпаття – споконвіку земля українська з українським населенням і мовою з діалектними ознаками [8, с. XIV].

І. Мацинський зазначає, що в поезіях Гренджі-Донського найцінніше бриніла соціальна струна тодішнього нужденного життя нашого народу. Ця поезія кращими своїми зразками відіграла дуже позитивну роль у формуванні наступної генерації закарпатоукраїнських поетів: Ф. Потушняка, Ю. Гойди, В. Вовчка, і головне, в першій половині 30-х років була ідейною зброєю в боротьбі з формуванням закарпатоукраїнського декадансу [6, с. 98].

Одним із тих молодих закарпатоукраїнських поетів, представників нової генерації, яка виховувалася на поетичній творчості Василя Гренджі-Донського, був його земляк Петро Скунець. Його поетичний дебют відбувся 1957 року, коли міжгірська газета «Червона зоря» опублікувала вірш «Підем до мети». Активна літературна діяльність молодого поета починається з 1961 року з виходом першої поетичної збірки «Сонце в росі». З того часу, як зазначає Е. Балла, П. Скунець посідає особне місце в літературній історії краю і чільну позицію серед українських письменників-шістдесятників [1, с. 200]. Його, за спостереженням Н. Ференц,

П Іванишина, О Ігнатович та ін., непокоїть доля Батьківщини, її національне відродження, історична пам'ять, соціально-політичні умови життя.

Н. Ференц зазначає, що «поезія П. Скунця – то безупинна робота думки, болісне намагання серця вмістити долю всієї планети. Автор не захоплюється тими істинами, що лежать, так би мовити, на поверхні. Він прагне переосмислити усталені, звичні погляди на речі. Його кредо – нічого не приймати на віру, доходити до істини самотужки» [12, с. 242].

О. Ігнатович у передмові до зібрання творів П. Скунця під назвою «Один» (2000) зазначає, що поет виявився чутливим до суспільно-політичної ситуації в країні, через що його творчість супроводжують суспільно-громадянська тематика та публіцистизм. Але внутрішньо, за словами дослідниці, автор налаштований до тонкого сприйняття світу, тому його поезії властиві філософські мотиви [9, с. 6].

Національна за своїм духом, творчість П. Скунця закорінена у фольклор і традиції передусім української літератури. Поет упродовж своєї творчої дороги іде до праотчих джерел, до велетів духу – Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки та ін. Ці величаві постаті, як зазначає Т. Салига, – поетові Вчителі, до яких він молиться, від яких бере енергію, намагається жити за їх чином [10, с. 32].

Так, у збірці П. Скунця «Нічні портрети» (2003), яка, за його словами, «задумана про видатних», поряд з поетичними портретами Довговича, Духновича та інших діячів Закарпаття знаходимо і ліричний портрет Гренджі-Донського з однойменною назвою. На початку вірша вміщена посвята, у якій разом із щирим почуттям любові й поваги автора до свого земляка відчувається болючий іронічний докір землякам за те, що повне зібрання творів Гренджі-Донського виходить не в нього на батьківщині, а далеко за кордоном: «Пам'яті мого забутого земляка-поета Василя Гренджі-Донського, 12-томне зібрання творів котрого нарешті видано, та не у нас – у США» [10, с. 223]. Іронічне звернення як докір до байдужого українства, яке забуло своїх відданих синів, знаходимо і в самому вірші, де автор, навмисне використавши дієслівну форму майбутнього часу для позначення вже дійсного факту, говорить: «Збагне Америка, не ми, що є поет високий Гренджа» [10, с. 224]. Далі автор вдається до прийому мовлення від імені самого Гренджі-Донського, який звертається до «блудних синів», наголошуючи для чого «він жив» і за що «ліг не у свою – словацьку землю»:

*І каже він: блудні сини,
повзуча ваша суть зміїна,
таж ми – не просто русини,
таж ми – Карпатська Україна* [10, с. 224].

У цих словах ліричного героя чітко простежується ідейна позиція самого автора – П. Скунця. Він акцентує увагу на головній думці твору: українство має моральну і духовну міць, щоб прийти до власного часу, тобто – державності:

*Подонки – в нас, побіля нас,
але ж не весь народ подонський.*

*І ще гляде – український час,
як я намислив, Гренджа-Донський*

[10, с. 224].

Важливе місце в поезії В. Гренджі-Донського займає образ рідного краю – Верховини. Цей образ зустрічається у багатьох поезіях і є наскрізним у його творчості.

Верховина в поетичній уяві В. Гренджі-Донського – це невід'ємна складова української землі і її етносу. Відвічне усвідомлення такої єдності закарпатцями матеріалізується в думці, яка єднає Карпати і степ. У вірші «Наша мрія», автор утверджує ідею єдиної соборної України:

*А наша мрія – Львів і Київ,
постійна із давен-давна,
бо наша мати – Україна,
а мати в нас лише одна!* [5, с. 132].

Подібними настроями проінтятий і вірш П. Скунця «Гімн Міжгір'ю». Автор поетизує свою малу Батьківщину, яка з назвою Волове була коліскою і його побратима В. Гренджі-Донського. Нову назву – Міжгір'я – співвіднесено у творі з новими суспільно-політичними реаліями, а саме з уже Українським Закарпаттям: «Було тут Волове, а стало Міжгір'я, і вже в Україну прокладено путь». Образ міста не обмежується хронотопними вимірами, а постає, радше, як простір високої духовної концентрації. Міжгірці в П. Скунця – це носії загальнолюдських чеснот – гуманізму, вірності Україні, чесності та простоти:

*Вовік на чуже ми не підєм подвір'я,
Бо хто єсть міжгірець – то єсть чоловік.
Міжгір'я – Волове, Волове – Міжгір'я,
Своїй Україні ми вірні навек* [10, с. 103].

Ідея єдиного націопростору, що домінувала у творчості В. Гренджі-Донського, знаходить своє логічне продовження в художньому мисленні П. Скунця. Якщо Гренджа спрямував свій погляд від Карпат до України, то Скунець не бачить України без Карпат. Така реверсність образної думки простежується в поезії «Карпатська кривда»: «Карпати, Карпати, столиця земної краси, без ваших вершин не має вершин Україна».

Образ Батьківщини в П. Скунця зазнає ідейно-художньої трансформації: від образу Батьківщини-Закарпаття до образу Батьківщини-України, що постає в історіософському осмисленні. Цим зумовлена амбівалентність образу України: з одного боку – вона «вічна Катерина», з іншого – мати Тараса. Поезія «Вічна Катерина» сповнена болю за Вітчизну, за її духовно збіднілий народ:

*А що душа? У нас вона – вторинна.
І що, Тарасе, слово нам твоє?
Твоя Вкраїна – вічна Катерина –
байстрия у дитбудинок віддає* [11, с. 83].

Але поета не покидає надія. Сповнений оптимізму, що витягнута з-під льоду, хоч і бездушна, та все ж жива Катерина-Україна дочекалася нарешті своєї незалежності, ліричний герой ззиває до Господа:

*І я молю: «О, Боже, сотвори-но
нову їй душу і вдихни у плоть!»*

І я кричу: «Отямся, Катерино! – тебе вертає синові Господь» [11, с. 84].

Тему невмирущості України продовжує поезія «Тарасова мати». Тут поетова думка спрямована на суспільно важливу тему – становище жінки в соціалістичному суспільстві з його голосно рекламним гуманізмом. Для поета ганебне уярмлення народу в царській Росії ідентичне з колгоспним кріпацтвом радянського часу: «живе й не вмирає шевченківська мати, колгоспна кріпачка, забута не раз». Поету болить ставлення синів-українців до своєї матері – України, і цим зумовлений їдкий сарказм в характеристиці її «синів»:

*Які ми синове? – ми тіні України,
«сьогодні» нема в нас, є тільки «колись».*

*Чуття пропали ми, а землю проїли
і жєбрати щастя у світ подались [11, с. 71].*

У цьому вірші П. Скунця простежується традиція В. Гренджі-Донського, який теж докоряв своїм сучасникам за їх пасивність, байдужість до власної долі. Гостро емоційно звучить голос поета у вірші «Ви лиш пийте...»:

*Пийте кров, отрову,
пийте далі, пийте,
на землі вітцівській*

як раби ті жийте... [5, с. 40].

В. Гренджа-Донський, як ніхто інший у той час, добре усвідомлював, що для здобуття кращого майбутнього народу потрібно піднести його свідомість. У поезії «Золоті ключі» поет витворив символічний образ золотих ключів від Срібної Землі, які у Тису колись кинув «князь країни власною рукою». Треба ці ключі дістати:

*Але ключів не здобути,
Кинених у воду,
Поки з мраку не підіймесь
Свідомість народу [5, с. 36].*

В. Гренджа-Донський, живучи у час духовної смерті свого народу, своєю творчістю намагається воскресити його, підняти на боротьбу за волю. Його бачення щодо вирішення цієї проблеми знаходимо і в рядках вірша «Вихор душі»:

*Треба з огнем бурі, тучі
наше горе стерти –
щоб ми встали і воскресли
з духовної смерті! [5, с. 25].*

П. Скунець дочекався цього воскресіння. Воно постало в довгоочікуваній незалежності України. Поет у вірші «Вокреслі не вмирають» утверджує новоявлену Україну-державу, відчуває її здійсненість і в позитивних проявах національного буття («дух народний повстає»), і в негативних («якщо Україну розкрадають, значить – є. Окрадена, а є!»). Вірш пронизаний ідеєю невмирущості українського народу – трудівника і творця:

*Ми ж одвіку хлібороби й тєслі,
ми – молитва й материнська груди.
Мертві ми, гадаєте? Вокреслі!*

А вокреслі вдруге не помрут [11, с. 65].

Націостверджуючий пафос поезій П. Скунця продовжує оптимістичний дух В. Гренджі-Донського, який художнім словом пробуджував

національну свідомість, торував шлях до духовної самототожності краян. Автор показує замість рабів пов'язаних вже інший народ, згуртований думкою в єдине ціле, свідомий щодо своєї національної належності:

*Чим ми є, ми не ганьбимося,
знайте: ось чий ми сини:
ми українцями зємося!*

А не «русняцькі русини» [5, с. 70].

Теми національної самототожності часто торкався у своїй творчості і П. Скунець. Вірш «На повороті», написаний 1991 року, відтворює доле-носний час в історії України, коли вона йшла «вже тисячу літ із Русі» і нарешті досягнула обіцяної мети. Та шлях випробувань не скінчився. Адже «новий імператор» у Кремлі «ще хоче зібрати імперські руїни», «українські радянські манкурти» йдуть у «дрібні малороси, русини, хохли». Але останні рядки поезії сповнені оптимізму, адже за натовпом, юрбою автор бачить народ:

*Ішли ми юрбою, нас кулі косили,
і холод, і голод, і от – поворот.
Ідуть малороси, хохли і русини,
ще натовп сьогодні, а завтра – народ*

[11, с. 81].

В. Гренджа-Донський, який першим на Закарпатті почав писати свої твори мовою, близькою до української літературної, добре розумів, що рідна мова є чільним консолідуючим фактором у справі пробудження свідомості народу, рушійною силою у витворенні нації. Саме тому тема рідної мови – одна з провідних у його поетичній творчості. У першій збірці «Квіти з терням» поет звертається до свого народу, який ще в недалекому минулому перебував під загрозою асиміляції, із закликком любити рідне слово, наполегливо домагатися мовної ідентифікації:

*Люби рідну мову, миле руське слово,
Її не встидайся, за ню бийся в груди,
За то рідне слово будь готов до всього,
Та знай, що ти русин, того не забудь [5, с. 27].*

Цій же темі присвячений і диптих «Блудному синкові», обидва вірші якого є зверненням до сучасників. Тут показано долю синів, яких застерігали не забувати «рідне слово, що мати учила». Виріши, син пішов на війну в чужу країну і «покинув рідну мову, став ся нев ганьбити». Врешті, сидячи у в'язниці, зрозумів, що «як загине рідне слово, погине країна».

П. Скунець теж не лишив поза увагою проблему української мови, яка в радянський час зазнавала утисків. У диптиху «Два експромти зі свята рідної мови» (1988) поет виливає свій біль за «мову безпритульну», яка ходить «в пошуках синівської душі» і «ридає до глухих, а значить – до німих». Поет звертається до свого народу:

*Відсмів своє ти чи відплакав,
мій народе, сонної пори?
Може, й не мовчав ти, а балакав.
Не балакай більше. Говори! [11, с. 113].*

Хоч і В. Гренджа-Донський, і П. Скунець були вихідцями з Міжгір'я, та все ж обидва значну частину життя прожили в Ужгороді, що знайшло відо-

браження у творчості. Поети присвятили місту свої поезії, які мають назву «Ужгород».

Ліричний герой у поезії В. Гренджі-Донського «Ужгород» сповнений безмежною радістю через те, що «Ужгород став нашим знову з чужого «Ungvar»-а» [5, с. 37]. В. Барчан зазначає, що у цій події автор підкреслює не лише політичний зміст, але, швидше, морально-психологічний, духовний, сприймаючи це як дію метафізичного закону перемоги добра над злом [2, с. 58]. Цю безмежну радість підсилюють явища природи, які своїми виявами співзвучні настроям ліричного героя. Тут бачимо, як «надійшов бурі вихор», що символізує зрушення суспільної думки, свідомості народу, «засвітило сонце правди» – символ потепління, передвісник щасливого майбутнього, і врешті «розійшлася і над нами тога чорна хмара», що символізує остаточне завершення нищівного окупантського гніту.

Факт зміни «Ungvar», змаляризованої назви міста, на Ужгород, його український відповідник, свідчить про зрушення у свідомості закарпатського народу, про бажання його відірватися від віками насаджуваних чужих традицій і з'єднатися з історично рідним, але відірваним українським етносом, потрапити в рідну стихію.

Ідейний перегук із В. Гренджею-Донським спостерігаємо і в поезії «Ужгород» П. Скунця, присвяченій 1100-літтю першої писемної згадки про місто. Тут створено поетичну панораму тисячолітньої історії Ужгорода, величного древнього праслов'янського міста:

*Моє древнє праслов'янське місто,
ти росло наперекір вітрам.
В твою душу всяк хотів залізти,
але ти здіймало в небо храм [11, с. 221].*

Образ народу, що увіковічив себе героїчною славою, ототожнено з образом дубів-замків та тополь-соборів, як уособлення стійкості перед важкою долею, перед постійними злиднями, перед нашествиями «диких орд»:

*І над сірим скопищем землянок
виростав народ мій – лихобор,
з ним – дуби, кремезні, ніби замок,
і струнки тополі, як собор [11, с. 221].*

Звертаючись до Ужгорода, поет в імперативній формі дає настанову на майбутнє:

*Та і в пору чорного злодійства
свою душу втратити не смій,
моє древнє, моє кривне місто, –
знов творися, Ужгороде мій [11, с. 222].*

Констатуючи важку історичну долю міста, автор сповнений оптимізмом: «Ти проснися, древній Унгограде, і побачиш: Ужгород стоїть». Це ніби продовження оптимістичного настрою: «Ужгород став нашим знову з чужого «Ungvar»-а» В. Гренджі-Донського.

Отже, бачимо, що програма пробудження свідомості народу, його воскресіння з духовної смерті, яку взяв на озброєння В. Гренджа-Донський ще в 20-30-х роках ХХ століття, знайшла своє органічне продовження у творчості поета-земляка, представника покоління шістдесятників П. Скунця.

Література

1. Балла Е. Петро Скунець – поет-шістдесятник // Українська поезія Закарпаття ХХ століття: Науковий збірник / Упорядкування та передмова В. В. Барчан. – Ужгород: Ліра, 2004. – 250 с.
2. Барчан В. Лірика Василя Гренджі-Донського // Українська поезія Закарпаття ХХ століття: Науковий збірник / Упорядкування та передмова В. В. Барчан. – Ужгород: Ліра, 2004. – 250 с.
3. Волошин А. До читачів (Вступ до збірки поезій «Золоті ключі», 1923) // Твори Василя Гренджі-Донського : У 12-ти т. – Видання Карпатського Союзу, Інк. Відділ у Вашингтоні –Т. XI. – С. 326-327.
4. Гой В. Василь Гренджа-Донський // Твори Василя Гренджі-Донського : У 12-ти т. – Видання Карпатського Союзу, Інк. Відділ у Вашингтоні –Т. XI. – С. 95 – 97.
5. Гренджа-Донський В. Твори / [Редкол.: В. І. Данканич, П. К. Добрянський, К. Г. Зозуляк та ін.; Упоряд., вступ. ст. та приміт. О. В. Мишанича]. – Ужгород: Карпати, 1991. – 605 с.
6. Мацинський І. Тернові квіти полонин (До сорокаріччя поетичного дебюту Василя Гренджі-Донського) // Твори Василя Гренджі-Донського : У 12-и т. – Видання Карпатського Союзу, Інк. Відділ у Вашингтоні –Т. XI. – С.98 – 100.
7. Пачовський В. Переднє слово (Вступ до збірки поезій «Квіти з терном», 1923) // Твори Василя Гренджі-Донського : У 12-и т. – Видання Карпатського Союзу, Інк. Відділ у Вашингтоні –Т. XI. – С. 325-326.
8. Романенчук Б. Василь Гренджа-Донський (23. 4. 1897 – 25. 11. 1974) // Твори Василя Гренджі-Донського : У 12-и т. – Видання Карпатського Союзу, Інк. Відділ у Вашингтоні –Т. I. – С. XI – XXVI.
9. Скунець П. М. Один: Вірші, поеми, балади, переклади, мініатюри / Художник О. Громовий. – Ужгород: Два кольори, 2000. – 536 с.
10. Скунець П. М. Твори. У 3-х кн. / Упорядкування та підготовка текстів Н. Скунець; передмова Тараса Салиги. – Ужгород : Гражда, 2007. – Кн. I. – 272 с.
11. Скунець П. М. Твори: У 3-х кн. / Упорядкування та підготовка текстів Н. Скунець передмова; Тараса Салиги. – Ужгород: “Гражда”. – 2008. – Кн. II. – 248 с.
12. Ференц Н. Поетичні горизонти Закарпаття: Літературно-критичні статті. – Ужгород: Мистецька лінія, 2006. – 416 с.

Виктор Шетеля

**ИДЕЯ ПРОБУЖДЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО СОЗНАНИЯ ЗАКАРПАТЦЕВ
В ПОЭТИЧЕСКОМ ТВОРЧЕСТВЕ В. ГРЕНДЖИ-ДОНСКОГО И П. СКУНЦА**

Анотация. В статье исследовано произведения Василия Гренджи-Донского и Петра Скунца, в которых звучит идея пробуждения национального сознания закарпатцев.

Ключевые слова: денационализация, национальное сознание, генетическое родство, национальное возрождение.

Viktor Shetelja

**THE IDEA OF AWAKENING OF THE NATIONAL CONSCIOUSNESS OF THE PEOPLE
OF TRANSCARPATHIA IN POETICAL WORKS OF VASYL GRENZHA-DONSKY AND PETER SKUNC**

Summary. In the article investigational works of Vasyl Grendzha-Donsky and Petro Skunc, the idea of awakening of national consciousness of the people of Transcarpathia sounds in that.

Key words: denationalization, national consciousness, genetic cognation, national revival.

Шетеля Віктор – викладач кафедри української літератури УжНУ.